

# КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ

УДК 343.272(477)"20"

## ПРАВОВИЙ ЗМІСТ ПОНЯТТЯ СПЕЦІАЛЬНОЇ КОНФІСКАЦІЇ У КРИМІНАЛЬНОМУ КОДЕКСІ УКРАЇНИ

*Роман Шама*

*Львівський національний університет імені Івана Франка,  
вул. Університетська, 1, Львів, Україна, 79000,  
e-mail: roman.shama@lnu.edu.ua  
ORCID ID: 0009-0009-1837-3597*

Досліджено правовий зміст поняття спеціальної конфіскації в Кримінальному кодексі України (далі – «КК України»), враховано основні відмінності між спеціальною конфіскацією, як іншим заходом кримінально-правового характеру та конфіскацією майна, як видом покарання у кримінальному законодавстві.

Описано правовий статус майна, що підлягає спеціальній конфіскації та є предметом конфіскації як виду покарання у кримінальному праві, а також майна, що підлягає конфіскації за цивільним і адміністративним законодавствами, з урахуванням чого висвітлено питання доцільності використання поняття «спеціальна конфіскація» в положеннях ст. ст. 96-1, 96-2 КК України.

Проаналізовано положення Конституції України, КК України, Цивільного кодексу України, Кодексу України про адміністративні правопорушення, рішення Конституційного Суду України № 1-р/2022 від 30.06.2022, а також положення проекту нового Кримінального кодексу України.

Констатовано, необхідність зміни законодавчого підходу до визначення поняття «спеціальна конфіскація», зокрема шляхом уточнення дефініції та впровадження в кримінальне право поняття «вилучення», що цілком відповідало б принципу правової визначеності та передбачало можливість примусового відчуження майна без встановлення обов'язкових вимог щодо визначення права власності на це майно.

**Ключові слова:** правовий зміст, спеціальна конфіскація, правовий статус майна, конфіскація, приватна власність, вилучення.

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vla.2025.80.274>

**Вступ.** Правова природа спеціальної конфіскації та її ототожнення з конфіскацією майна, як видом покарання, залишаються одними з найбільш дискусійних питань у доктрині та практиці кримінального права. Попри понад десятирічний досвід законодавчої діяльності та правозастосовної практики у цій сфері правовідносин, неодноразові зміни та коригування правових положень про спеціальну конфіскацію, стверджувати про довершеність законодавчого регулювання цих питань не доводиться, що, своєю чергою, свідчить про необхідність подальшого науково-теоретичного дослідження означеної тематики.

**Постановка проблеми.** Незважаючи на численні науково-теоретичні напрацювання, а також ухвалення Конституційним Судом України рішення № 1-р/2022 від 30.06.2022, яким фактично констатовано чітке розмежування між спеціальною конфіскацією, як іншим заходом кримінально-правового характеру, та конфіскацією

майна, як видом покарання у кримінальному законодавстві, проблема ототожнення цих двох видів конфіскації продовжує мати місце. Водночас поза увагою правознавців залишається першопричина такого ототожнення, а саме недосконалість законодавчої термінології, яка проявляється в різних правових значеннях поняття конфіскації не тільки в кримінальному праві, а й в законодавстві України загалом, а тому вбачається необхідність у проведенні аналізу змісту вказаного поняття та доцільності його використання у положеннях ст. ст. 96-1, 96-2 КК України.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Питання теоретико-правового дослідження поняття конфіскації та її видів у національному законодавстві, зокрема в кримінальному праві, а також розмежування спеціальної конфіскації, як іншого заходу кримінально-правового характеру та конфіскації майна, як виду покарання у кримінальному законодавстві, а в окремих випадках і необхідність внесення законодавчих змін у правове регулювання цих питань, частково висвітлено в наукових працях О. В. Єрмака, А. О. Винник, М. Г. Корабель, Ю. В. Шинкарьова.

**Постановка завдання.** Отже, метою цієї статті є з'ясування питання доцільності використання поняття «спеціальна конфіскація» в положеннях ст. ст. 96-1, 96-2 КК України, зокрема з урахування правового змісту поняття конфіскації в інших галузях права та національному законодавстві загалом.

**Виклад основного матеріалу.** В українській мові етимологічне значення терміна «конфіскація» визначено як примусове та безплатне забирання майна, грошей тощо у приватної особи на користь держави [1].

У національному ж законодавстві термін "конфіскація" не має єдиного тлумачення і являє собою родове поняття, що включає декілька видів конфіскації, зокрема кримінально-правову, цивільно-правову та адміністративно-правову, які різняться між собою залежно від галузі права та нормативно-правового акту в якому такі закріплені. Водночас кримінальне право, окрім спеціальної конфіскації, передбаченої ст. ст. 96-1, 96-2 КК України, також розглядає конфіскацію майна як вид покарання (ст. 59 КК України) та конфіскацію майна юридичної особи (ст. ст. 96-6, 96-8 КК України), що різняться між собою правовою природою.

Аналіз правових положень щодо значення та змісту поняття конфіскації в національному законодавстві слід розпочати з норм Конституції України, які є нормами прямої дії та відповідно до яких конфіскація майна може бути застосована виключно за рішенням суду у випадках, обсязі та порядку, встановлених законом [2]. Водночас вказані норми хоч і не містять визначення поняття конфіскації, а сам термін згадується лише один раз (у ст. 41 Конституції України), критично важливо для подальшого дослідження зауважити, що така згадка має місце у правових положеннях, які закріплюють право приватної власності.

Більш розгорнуто поняття конфіскації розкрито в Цивільному кодексі України відповідно до правових положень якого така розцінюється як підстава припинення права власності, зокрема у ст. 354 цього кодексу передбачено, що до особи може бути застосовано позбавлення права власності на майно за рішенням суду як санкція за вчинення правопорушення (конфіскація), а конфісковане майно переходить у власність держави безоплатно, крім випадків, визначених законом [3]. Вказане дає підстави стверджувати, що правова природа конфіскації в цивільному законодавстві також напрямку пов'язана з правом приватної власності та застосовується лише до майна особи, яке перебуває у її власності, що цілковито узгоджується з положеннями Конституції України.

Дещо неоднозначною є правова визначеність поняття конфіскації у Кодексі України про адміністративні правопорушення, відповідно до положень якого така

розглядається як вид адміністративного стягнення та може бути застосована до предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення, а також грошей, одержаних внаслідок вчинення адміністративного правопорушення. У ст. 29 вказаного кодексу визначено, що конфіскація предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення, полягає в примусовій безоплатній передачі цього предмета у власність держави за рішенням суду. Конфісковано може бути лише предмет, який є у приватній власності порушника, якщо інше не передбачено законами України [4]. Отож і в цьому випадку конфіскації підлягає лише те майно, яке перебуває в приватній власності особи, до якої така конфіскація застосовується.

Водночас у зазначеній статті, як і в кодексі загалом, не міститься жодної згадки про особливості конфіскації грошей, одержаних внаслідок вчинення адміністративного правопорушення, а враховуючи те, що такі гроші в сили закону не належать і не могли належати правопорушнику на праві приватної власності можна стверджувати про певну неузгодженість правового статусу цього майна із загальноприйнятим правовим змістом поняття конфіскації в національному законодавстві.

Окрім того, відповідно до положень ст. 49 Кримінально-виконавчого кодексу України конфіскації підлягає майно, що є власністю засудженого, зокрема його частка у спільній власності, статутному фонді суб'єктів господарської діяльності, гроші, цінні папери та інші цінності, включаючи ті, що знаходяться на рахунках і на вкладах чи на зберіганні у фінансових установах, а також майно, передане засудженим у довірче управління [5]

Отже, можна стверджувати, що визначальним фактором для правового змісту поняття "конфіскація" та можливості його використання в правових положеннях національного законодавства, є правовий статус майна. Загалом таке повинно перебувати у власності особи до якої застосовується конфіскація.

Повертаючись до з'ясування питання доцільності використання поняття «спеціальна конфіскація» в положеннях ст. ст. 96-1, 96-2 КК України, з огляду на проблематику ототожнення спеціальної конфіскації, як іншого заходу кримінально-правового характеру з конфіскації майна, як виду покарання у кримінальному праві, слід проаналізувати основні ознаки, притаманні для цих видів конфіскації, які дозволяють їх розмежувати. Водночас, враховуючи правовий зміст поняття конфіскації в Конституції України та інших галузях національного права особливу увагу варто приділити аналізу правового статусу майна, що підлягає спеціальній конфіскації та конфіскації як виду покарання.

Варто зауважити, що в жодному з міжнародно-правових джерел, що стали основою для впровадження спеціальної конфіскації у кримінальне законодавство України, зокрема у конвенціях ООН та Ради Європи, а також у рамкових рішеннях та директивах Європейського Союзу, відсутнє розмежування за видами конфіскації, а більш детальна правова регламентація процедури конфіскації покладена на держави-учасниці на рівні їхнього внутрішнього законодавства.

А тому, з цією метою першочергово необхідно звернутися до рішення Конституційного Суду України № 1-р/2022 від 30.06.2022 у справі щодо відповідності Конституції України ст. 96-1, 96-2 КК України, у якому доволі лаконічно підбито підсумки багаторічних теоретико-правових дискусій щодо правової природи двох вказаних видів конфіскації та констатовано їх відмінність за метою, підставами, умовами, суб'єктами та об'єктами.

Зокрема, у п. 3.3.6 цього рішення визначено, що конфіскація майна полягає у примусовому безоплатному вилученні майна, що є власністю засудженого.

Унаслідок чого конфіскація майна є видом покарання, застосування якого має на меті покарання винного, його виправлення й запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень цією та іншими особами.

Натомість спеціальна конфіскація застосовується у разі, коли майно вилучається в особи, яка не є власником або добросовісним володільцем такого майна, а тому цей захід впливу на особу має некаральний характер, метою застосування якого є припинення використання грошей та іншого майна, набутих унаслідок злочинної або іншої протиправної діяльності, як цілі або засобу кримінально-протиправної діяльності [6].

Отож Конституційним Судом виокремлено дві основні ознаки, що розмежовують ці види конфіскації, а саме: правовий статус майна, в основу якого покладено право власності особи та мету застосування, для якої визначальним є кара винної особи.

Щодо правового статусу майна, то розмежування вказаних видів конфіскації за цією ознакою є ключовим для розуміння правової природи спеціальної конфіскації. Зокрема, очевидним є те, що в разі одержання особою за наслідками її кримінально-протиправного діяння матеріальних благ або доходів від них, така особа, передбачаючи ймовірне притягнення до кримінальної відповідальності, намагатиметься приховати їх правове походження, використовуючи водночас способи, що значно ускладнюють відстеження таких благ, зокрема шляхом документального оформлення таких на інших осіб, виведення капіталів в іноземні юрисдикції, проведення операції з криптовалютою, придбання корпоративних прав тощо.

Заразом варто розуміти, що гроші, цінності та інше майно, одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, не належать правопорушнику або особі в якій вилучаються на праві приватної власності, навіть у випадках їх перетворення та документального оформлення права власності на них, такі за законом особі не належатимуть, оскільки здобуті з порушенням законодавства. Аналогічна ситуація з предметом спеціальної конфіскації, що призначався (використовувався) для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення, або винагороди за його вчинення, а також був предметом кримінального правопорушення.

Водночас гроші, цінності та інше майно, що були підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення (які також є предметом спеціальної конфіскації), в певних випадках все ж таки можуть належати особам, в яких вилучаються, на праві власності, до прикладу, у ситуації, коли особа, маючи встановлений законом дозвіл на носіння і зберігання вогнепальної зброї, вчинила умисне вбивство людини із застосуванням такої зброї. В такому випадку вказана вогнепальна зброя підлягатиме спеціальній конфіскації в особи, якій належить на праві власності, що фактично ототожнює її з конфіскацією майна як видом покарання за ознакою правового статусу майна.

Також слід погодитися з твердження А. О. Винник, яка зазначає, що можливість конфіскації грошового еквівалента майна, яке мало б підлягати спеціальній конфіскації (ч. 2 ст. 96-2 КК України), не узгоджується зі змістом цього заходу кримінально-правового характеру та наділяє спеціальну конфіскацію ознаками покарання. Особливо чітко це проявляється тоді, коли спеціальна конфіскація застосовується за вчинення злочину, на підставі рішення суду (тобто є формою реалізації кримінальної відповідальності), а відповідна грошова сума належить особі, яка вчинила злочин на законних підставах [7].

У випадках ж, коли майно, що вилучається в особи, належить їй на праві приватної власності, для розмежування цих двох видів конфіскації доцільно керуватися метою їх застосування.

У цьому контексті слушними є твердження О. В. Єрмака, М. Г. Корабель, Ю. В. Шинкарьова про те, що метою спеціальної конфіскації, на відміну від загальної конфіскації, що переслідує також ціль кари, є відновлення почуття соціальної справедливості і загальне та спеціальне запобігання вчиненню нових злочинів. Мета покарати злочинця не властива спеціальній конфіскації тому, що конфіскується майно, пов'язане із вчиненням злочину або іншого суспільно небезпечного діяння [8]. Спеціальна конфіскація не відповідає цілям покарання, а саме виправленню засудженого та запобігання вчинення нових злочинів і засудженням, і іншими особами. Мета її застосування полягає у недопустимості використання знарядь та засобів вчинення злочину і засудженням, і іншими особами в нових злочинах [9].

Наведеним підтверджується відповідність між положеннями рішення Конституційного Суду України та науково-теоретичними напрацюваннями щодо розмежування спеціальної конфіскації як іншого заходу кримінально-правового характеру та конфіскацією майна, як видом покарання у КК України.

Попри нібито однозначне рішення Конституційного суду, ототожнення цих видів конфіскації продовжується, що насамперед пов'язано з недосконалістю термінології, яка проявляється у двозначності понять. Зокрема, в цьому випадку, враховуючи різні правові статуси майна та мету застосовування у КК України поняття конфіскації, продовжуватиме мати різний правовий зміст, що не повною мірою узгоджується з принципом правової визначеності та загальноприйнятим правовим змістом поняття конфіскації у Конституції України та інших галузях національного права.

Зрештою, в КК України та національному законодавстві загалом закріплено визначення поняття конфіскації, що не є цілком уніфікованим за змістом, оскільки відсутній єдиний підхід до об'єктів, що можуть підлягати конфіскації, а також щодо її мети, у зв'язку з цим, враховуючи зокрема різну правову природу спеціальної конфіскації та конфіскації, як виду покарання у кримінальному праві, вбачається необхідність у зміні законодавчого підходу до визначення поняття спеціальної конфіскації, шляхом уточнення дефініції та впровадження в КК України поняття «вилучення», яке б передбачало можливість примусово відчужувати майно без встановлення обов'язкових вимог щодо визначення права власності на це майно.

Вказаний підхід частково врахований в проєкті нового Кримінального кодексу України, метою якого є розроблення узгоджених пропозицій з питань вдосконалення правової системи України з урахуванням сучасних викликів та потреб демократичного суспільства, зокрема – підготовки та узагальнення пропозицій стосовно змін до законодавства про кримінальну відповідальність. Так, вказаним проєктом до кримінально-правових засобів, окрім покарання, віднесено також конфіскацію майна та вилучення речі.

Зокрема, у ст. 3.8.1. цього проєкту визначено, що конфіскація майна полягає в примусовому безоплатному відчуженні грошей, майнових прав або іншого майна, яке належить засудженій особі на праві власності, до Державного фонду відшкодування шкоди потерпілим. Водночас, відповідно до ст. 3.8.3 проєкту вилучення речі полягає в примусовому безоплатному відчуженні речі, яка не належить засудженій особі на праві власності, до Державного фонду відшкодування шкоди потерпілим [10].

При цьому, згідно з проєктом і конфіскація майна, і вилучення речі можуть застосовуватися до майна, що має одні і ті ж самі ознаки, зокрема: 1) є предметом

кримінального правопорушення чи іншого протиправного діяння, передбаченого цим Кодексом (далі в цьому Розділі – діяння), 2) підшукане, пристосоване, використане або призначене для використання як знаряддя або засіб вчинення діяння чи для схилення особи до його вчинення, 3) використовувалося або було призначене для фінансування чи матеріального забезпечення вчинення діяння або 4) використовувалося як винагорода за вчинення діяння чи було призначене для цього, або 5) було одержано внаслідок вчинення діяння чи є доходами, отриманими від використання такого майна.

Як підсумок, зазначені формулювання та понятійний інструментарій чітко розмежовують один і той же самий процес залежно від суб'єктів стосовно яких такий застосовується, зокрема в першому випадку йдеться про власників майна, в іншому ж про осіб, яким таке майно на праві власності не належить.

**Висновки.** Можна констатувати, що правовий зміст поняття спеціальної конфіскації у КК України не в повній мірі відповідає загальноприйнятому визначенню поняття конфіскації у національному законодавстві, ба більше, в частині відповідності основній ознаці конфіскації (об'єкт застосування) взагалі суперечить. Враховуючи досліджений матеріал, також варто дійти висновку, що вказана проблематика обумовлена недосконалістю самого поняття «спеціальна конфіскація», а одним із шляхів її вирішення може стати впровадження в КК України поняття «вилучення», яке б передбачало можливість примусового відчуження майна без встановлення обов'язкових вимог щодо визначення права власності на це майно.

#### Список використаних джерел

1. Білодід І. К., Бурячок А. А. Словник української мови : в 11 т. Київ : Наук. думка, 1970, 1980. С. 273.
2. Конституція України від 28.06.1996 №254к/96-ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>.
3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 № 8073-X. *Відомості Верховної Ради УРСР* від 18.12.1984. № 51. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>.
5. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України від 11.07.2003 №1129-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 3–4. Ст. 21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text>.
6. Рішення Конституційного Суду України № 1-р/2022 від 30.06.2022 va01p710-22 у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статей 96<sup>-1</sup>, 96<sup>-2</sup> Кримінального кодексу України (щодо спеціальної конфіскації). *Відомості Верховної Ради України*. 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va01p710-22#Text>.
7. Винник А. О. Порівняльна характеристика спеціальної конфіскації як іншого заходу кримінально-правового характеру та конфіскації як виду покарання за чинним кримінальним кодексом України. *Науковий журнал «Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. № 2. С. 26–29. DOI <https://doi.org/10.32850/sulj.2019.2-6>.
8. Єрмак О. В. До питання про мету спеціальної конфіскації у кримінальному праві України. Протидія злочинності: теорія і практика : матеріали міжвуз. наук.-практ. Конференції студентів (курсантів), аспірантів та молодих учених (Київ, 16 травня 2014 року). Київ, 2014. С. 349–351.

9. Корабель М. Г., Шинкарьов Ю. В. Конфіскація майна як вид кримінального покарання. 2018. URL: <http://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/6149>.
10. Проект нового Кримінального кодексу України. Контрольний текст станом на 29.09.2022. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2021/10/19/1kontrolnyj-tekst-proektu-kk-29-09-2022.pdf>.

### References

1. Bilodid, I. K., Buryachok, A. A. (1979, 1980). Dictionary of the Ukrainian language : in 11 vol.. Kyiv : Nauk. Dumka, 273.
2. *The Constitution of Ukraine of 28.06.1996 №254к/96-ВР*. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
3. The Civil Code of Ukraine of 16.01.2003 № 435-IV. *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 2003, 40–44. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
4. Code of Ukraine on Administrative Offenses: Law of Ukraine of 07.12.1984 No. 8073-X. *Bulletin of the Verkhovna Rada of the Ukrainian SSR of 18.12.1984. No. 51*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>.
5. Criminal Executive Code of Ukraine: Law of Ukraine dated 11.07.2003 No. 1129-IV. *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 2004, 3–4. Art. 21 Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text>.
6. Decision of the Constitutional Court of Ukraine No. 1-р/2022 of 30.06.2022 va01p710-22 in the case on the constitutional petition of 47 people's deputies of Ukraine on the compliance of Articles 96-1, 96-2 of the Criminal Code of Ukraine (on special confiscation) with the Constitution of Ukraine (constitutionality). *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2022. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va01p710-22#Text>.
7. Vynnyk, A. O. (2019). Comparative Characteristics of Special Confiscation as Another Measure of Criminal Law and Confiscation as a Type of Punishment under the Current Criminal Code of Ukraine. *Scientific Journal South Ukrainian Law Journal*, 2, 2629. DOI <https://doi.org/10.32850/sulj.2019.2-6>.
8. Yermak, O. V. (2014). *On the purpose of special confiscation in the criminal law of Ukraine. Counteraction to Crime: Theory and Practice* : materials of the interuniversity scientific and practical conference of students (cadets), graduate students and young scientists (Kyiv, May 16, 2014). Kyiv, 349–351.
9. Korabel, M. G., Shynkaryov, Y. V. (2018). *Confiscation of property as a type of criminal punishment*. Retrieved from <http://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/6149>.
10. *Draft of the new Criminal Code of Ukraine. Control text as of 29.09.2022*. <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2021/10/19/1kontrolnyj-tekst-proektu-kk-29-09-2022.pdf>.

### LEGAL CONTENT OF THE CONCEPT OF SPECIAL CONFISCATION IN THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE

*Roman Shama*

*Ivan Franko National University of Lviv,  
1, Universytetska Str., Lviv, Ukraine, 79000,  
e-mail: roman.shama@lnu.edu.ua  
ORCID ID: 0009-0009-1837-3597*

The article examines the legal content of the concept of special confiscation in the Criminal Code of Ukraine (hereinafter – “the CC of Ukraine”), as well as takes into account the main differences between special confiscation as another measure of criminal law and confiscation of property as a type of punishment in criminal law.

The author describes the legal status of property subject to special confiscation and property subject to confiscation as a form of punishment in criminal law, as well as property subject to confiscation under civil law and administrative law. With this in mind, the author highlights the issue of expediency of using the concept of "special confiscation" in the provisions of Articles 96-1, 96-2 of the Criminal Code of Ukraine.

The article analyzes the provisions of the Constitution of Ukraine, the Criminal Code of Ukraine, the Civil Code of Ukraine, the Code of Ukraine on Administrative Offenses, the decision of the Constitutional Court of Ukraine No. 1-p/2022 dated 30.06.2022, as well as the provisions of the draft new Criminal Code of Ukraine.

The author notes the need to change the legislative approach to the definition of "special confiscation", including by clarifying the definition and introducing the concept of "seizure" into criminal law, which would fully comply with the principle of legal certainty and provide for the possibility of compulsory alienation of property without establishing mandatory requirements for determining the ownership of this property.

*Keywords:* legal content, special confiscation, legal status of property, confiscation, private property, seizure.

*Стаття: надійшла до редакції 09.03.2025  
прийнята до друку 22.05.2025*